

— Tam ... tam — poglej ...!

Žena v belem predpasniku, kaj si položila na mizo? Žena v belem predpasniku, zakaj me tako čudno gledaš?

Stekel sem k mizi.

Oj, bratec, pozdravljen!

Vzpel sem se na stol in se sklonil nad njim —

Obraz, tako droben kot očetova pest, siv kot pergament in nem kot boleost. Skozi polodprte trepalnice je stekleno strmel vame ugasel soj.

— Mama, ali spi?

Žena v belem predpasniku, kaj si dejala?

Da ne spi ...? Da je mrtev ...?

Na stežaj so se odprle mlade oči. Do neba je zrastle blede skrivnost. (Pred vso grozo spoznanja in strahote življenja sem stal — in ostal otrok, neoskrunjen in čist.)

Le prva drobna, komaj vidna guba se je tisto uro zarisala v mlado čelo. Planil sem k postelji, udaril z nogo trdó ob tla — in iz grla se mi je izstrujilo v en sam otroško krut, otroško brezsrčen očitek, ki je — se mi zdi — preglušil vse stroje brneče, vsa podtalna bobnenja, pisk vseh fabriških siren, krik vseh sestradanih mater in otrok širom sveta:

— M a m a, z a k a j p a k u p u j e š m r t v e o t r o k e ? ! — —

Bledi obraz iz mraka je ugasnil.

Spet sem sam, čisto sam. Spet je v moji kamrici noč, črna noč.

Zakopal sem mrtve oči v dlani:

O mati, zdaj vem: nikoli več ne prideš k meni kramljat, nikoli več mi ne prideš v kamrico lučko prižgat. Moji spomini nimajo zlatih oči, v mojih spominih se je pelin-roža bohotno razcevela — —

KNJIŽEVNA POROČILA

France Bevk: Človek proti človeku. Gorica 1930. Izdala in založila književna zadruga «Goriška Matica». Natisnila Tipografia consorziale v Trstu. 336 str.

«Če hočeš biti tako odkritosrčen, da bi ne povetil oči pred samim Bogom, boš pisal do groba zgodovino tistega enega dne. In razodel boš strahote, da bodo ljudje najprej tebe kamenjali, nato pa drug drugega», svari Cankar v «Mojem življenju», XIV, str. 67. Bevka tako kamenjanje ne plaši. Z neutrudno, strastno odkritosrčnostjo razodeva strahote, ne poveša oči pred nikomer in pred ničimer in piše zgodovino tistega enega štirinajstega stoletja, tistega enega našega človeka trpina, tiste ene in zanj edine cerkljansko-tolminske dežele, od katere se nikakor ne more odtrgati. In človek ga vendar ne more kamenjati, dokler nam s takim početjem poklanja knjige kakor «Znamenja na nebu», «Umirajoči bog Triglav» in «Človek proti človeku». Tudi takih po-

mislekov nima, kakršni so mučili Manzoni, ki je najprej napisal najboljši zgodovinski roman svojega stoletja in je nato to slovstveno zvrst obsodil, češ, da preveč laže in zgodovinsko resnico preveč pači. Bevk se kot pisatelj seveda ne bori za znanstveno zgodovinsko resnico, temveč za človeško, življenjsko. In te njegove povesti ne pačijo; kvečjemu bi mu prehudi esteti lahko očitali, da jo včasih preveč brezobzirno razgaljajo.

Zgodovina je Bevku tudi v tej knjigi to, kar svilnemu prelcu škopnik, v katerega sprede svoj svileni grad. Mnogo več prvin nego iz zgodovinskih virov mu je tudi za ta roman vzkliko iz njega samega. Sredina štirinajstega stoletja mu je z vsem, kar o tej dobi izvemo iz zgodovine, le dobrodošla opora, ki nosi Bevkove ljudi in Bevkove zgodbe, porojene v bistvu iz bolesti radi tisočletnega trpljenja domače grude. Za tako umetniško izživljanje je nad vse prikladna nekoliko temotna doba z mnogimi vrzelmi, ki jih umetnik s stvori svoje neizčrpne domišljije sijajno zapolni. Razen nekaj gmotoma prikazanih množic se giblje v romanu kakih šestdeset podrobneje očrtanih oseb in ni moč reči, da bi bile zgodovinske osebe kakor patrijarh Bertrand, njegov naslednik Nikolaj Češki, goriški škof Henrik, plemiči Friderik de Portis, Jakob Carrara, Villalta i. dr. zanimivejše od izmišljenih (Božidar, Jerko, Irena, Volderik, Ambrož, Akvilegija, Marta, Nežica i. dr.). Celo zgodovinske osebe so bolj Bevkove nego svoje, kadarkoli jim duše razsveti žaromet pisateljeve tvorne sile, tako patrijarh Bertrand pred smrtjo in Friderik de Portis med mučenjem.

Prav poseben, za obmejne Slovence in Slovane večno živ razpor je s precejšnjo globino upodobljen v Jerku, ki omahuje med kuto in mečem, med poganskim krvnim nagonom, da bi človek ob nasilju vzkipele in ga zavrnil z nasiljem, ter med prirojeno, v krščanstvu plemeniteno srčno dobroto in vero v večno pravičnost, ki uči, da se zlo premaga samo s prenašanjem. V Bevkovem ženskem svetu, ki ni nič manj pester od moškega, naj opozorimo zlasti na Ireno in Akvilegijo. Prva združuje precej tega, kar si v ženski sanjamo najvišjega in najblažjega, druga pa mnogo tega, kar v ženski vleče moškega navzdol.

Glavnih oseb ta roman skoro nima in jih bralec tudi ne pogreša. Namestr njih sili cerkljansko-tolminska dežela v ospredje, strmi v človeka s svojimi tihimi čari in svojim velikim trpljenjem, zdaj smehljač se, zdaj bridka, zmerom pripravljena, da vse prenese.

A. Budal.

Jože Kranjc: *Ljudje s ceste*. Film dveh dni. Fotomontaža Bratka Krefta. Izdala Cankarjeva družba v Ljubljani. 1951. 119 str.

To knjigo, ki je njegov prvenec, imenuje avtor film. Prav tako bi jo lahko imenoval literarno fotomontažo ali kako podobno. Z imenom je hotel opredeliti in morda nekoliko opravičiti način gradnje, ki je za delo značilen. Kajti knjiga je prav za prav rahel niz slik iz življenja »ljudi s ceste«, med katere sta zaradi nasprotja uvrščeni tudi dve sliki »kapitalističnega« svetla. Toda kakor vse duhovno, stremlje tudi vsako literarno delo po tem, da bi se strnilo v enoto. Tudi Kranjc je skušal združiti svoje slike v organizem in je vpletel mednje zgodbo o poslednjih dveh dneh čudaka in »svobodnega človeka« Ivana Možine. Toda storil je to tako, da ne Možina ne posega v življenje ulice, kakor tudi prizori s ceste niso odločilni ne za njegovo življenje ne za njegovo smrt. Obe poluti pokazanega sveta sta druga drugi samo nekak povod, ne da bi bili usodno povezani v skupen življenjski akt. Delo ni enota in to niti v širokem filmskem smislu ne. Poznal sem knjigo v prvotni obliki. Končavala se je s smrtjo Ivana Možine, ki ga zaradi njegovega miroljubnega govora ubije raz-